

Doi: <https://doi.org/10.15407/dse2017.02.211>

УДК 330.564.2: 316.334.55

JEL CLASSIFICATION C51, D14, D31, J43

І.В. ДВОРНИК

асист. каф. аграрної економіки
ВП Національного університету біоресурсів
і природокористування України
«Ніжинський агротехнічний інститут»
16600, м. Ніжин, вул. Шевченка, 10
E-mail: i.dvornyk@ukr.net

ОЦІНКА ВПЛИВУ ОСНОВНИХ ФАКТОРІВ НА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Дослідження присвячене оцінці впливу демографічних, соціальних та економічних факторів на формування доходів сільського населення, особливістю якої є кількісне доведення залежності на мікрорівні. Актуальність теми обумовлена погіршенням умов формування доходів сільського населення та зниженням рівня задоволення життєвих потреб жителів сільської місцевості. Встановлено, що причинами такої ситуації є вплив макроекономічних факторів: інфляція, зростання паритету купівельної спроможності, індексу споживчих цін, збільшення розміру державного боргу тощо. З метою кількісного доведення залежності на мікрорівні застосовано методи моделювання. У ході розрахунку параметрів моделі виявлено, що найбільший вплив на рівень середньомісячного грошового доходу домогосподарств сільської місцевості серед розглянутих соціально-демографічних характеристик має наявність працюючих членів домогосподарства та дітей до 18 років. Серед представлених соціально-економічних характеристик найбільший вплив має наявність доходу від продажу худоби, птиці, бджіл та соціальної допомоги. Наявність пільг зменшує можливість отримання більшого грошового доходу. У рамках дослідження запропоновано науково-практичні рекомендації з метою підвищення рівня доходів сільського населення, зокрема розширення ринку праці в сільській місцевості, активізація контролю за операціями оренди земельних ділянок, цільове фінансування молодих фермерів, підтримка сільського населення як виробника сільськогосподарської продукції, використання форм активної соціальної допомоги та підвищення їх адресності, монетизація пільг.

Ключові слова: дохід, сільське населення, формування, моделювання, оцінка, соціально-економічні фактори.

И.В. Дворник

ассист. каф. аграрной экономики
ОП Национального университета биоресурсов
и природопользования Украины
«Нежинский агротехнический институт»
16600, г. Нежин, ул. Шевченко, 10
E-mail: i.dvornyk@ukr.net

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ОСНОВНЫХ ФАКТОРОВ НА ФОРМИРОВАНИЕ ДОХОДОВ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ

Исследование посвящено оценке влияния демографических, социальных и экономических факторов на формирование доходов сельского населения, особенность которой – количественное доказательство зависимости на микроуровне. Актуальность темы обусловлена ухудшением условий формирования доходов сельского населения и снижением уровня удовлетворения жизненных потребностей жителей сельской местности. Установлено, что причиной такой ситуации служит влияние макроэкономических факторов: инфляция, рост паритета покупательной способности, индекса потребительских цен, увеличение размера государственного долга и тому подобное. С целью количественного доказательства зависимости на микроуровне применены методы моделирования. При расчете параметров модели выявлено, что наибольшее влияние на уровень среднемесячного денежного дохода домохозяйств сельской местности среди рассмотренных социально-демографических характеристик оказывает наличие работающих членов домохозяйства и детей до 18 лет. Среди представленных социально-экономических характеристик наиболее значимое – наличие дохода от продажи скота, птицы, пчел и социальной помощи. Наличие льгот уменьшает возможность получения большего денежного дохода. В рамках исследования предложены научно-практические рекомендации с целью повышения уровня доходов сельского населения, в частности расширение рынка труда в сельской местности, активизация контроля за операциями аренды земельных участков, целевое финансирование молодых фермеров, поддержка сельского населения как производителя сельскохозяйственной продукции, использование форм активной социальной помощи и повышение их адресности, монетизация льгот.

Ключевые слова: доход, сельское население, формирование, моделирование, оценка, социально-экономические факторы.

I. V. Dvornyk

assistant of Department of Agricultural Economics
SS National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine
«Nizhyn Agrotechnical Institute»
16600, Ukraine, Nizhyn, Shevchenko str., 10
E-mail: i.dvornyk@ukr.net

THE ESTIMATION OF INFLUENCE OF BASIC FACTORS ON THE FORMATION OF RURAL POPULATION'S INCOME

The research is devoted to the estimation of influence of demographic, social and economic factors on formation of rural population's income, whose peculiarity is the quantitative leading of dependence on a microlevel. The actuality of the topic is due to the worsening of conditions of formation of rural population's income and the decline in the level of satisfaction of vital needs of inhabitants of rural locality. It is established that the reason for such situation is the influence of macroeconomic factors: inflation, increase of parity of purchasing power, consumer price index, size of national debt and other. With the aim of the quantitative leading of dependence on the microlevel modeling methods are applied. It is determined at the calculation of parameters of the model, that the level of the average monthly money income of rural households among the considered socio-demographic characteristics is most influenced by availability of working members of households and children under 18 years. Among the given socio-economic characteristic income from the sale of cattle, poultry, bees and social benefits has the most impact. Benefits diminish the possibility of receiving of greater money income. Within the framework of the research theoretical and practical recommendations are proposed to improve the income level of the rural population, particularly the expansion of the labor market in rural areas, the activation of control over the opera-

tions of lease of land shares, earmarking young farmers, support of rural population as a producer of agricultural products, better targeting of social benefits, the use of active forms of social benefits, monetization benefits.

Keywords: income, rural population, development, design, assessment, socio-economic factors.

Постановка проблеми та актуальність обраної теми. Доходи населення є одним із найважливіших показників розвитку країни та добробуту її громадян. Проблема низького рівня життя сільського населення в Україні є загально визнаною реальністю. До причин, що призвели до такої ситуації, варто віднести втрату сільськими територіями своєї самобутності, занепад сільського господарства як галузі, знецінення сільськогосподарської праці, зовнішню трудову міграцію, низький ринок праці в сільській місцевості, що спричинено згортанням виробничих та переробних галузей, скороченням освітніх, медичних, обслуговувальних закладів, розширенням діяльності агрохолдингів, деформацією орендних відносин, витісненням дрібних сільськогосподарських товаровиробників, недосконалістю нормативно-правової бази. Обмежені можливості сільського населення України реалізувати своє право й потребу в праці є ключовою причиною низького рівня його доходів.

Зауважимо, що сільське населення складає третину населення України й тому, враховуючи зазначені вище проблеми та особливості формування доходів селян, вважаємо, що дослідження цього питання є актуальним для підвищення рівня доходів та купівельної спроможності сільського населення [1]. Сучасне катастрофічне відставання рівня доходів сільського населення від об'єктивно необхідного потребує розробки моделей взаємозв'язку доходів сільського населення з основними соціально-економічними факторами, що можуть бути використані для формування інформаційної бази розроблення заходів політики регулювання доходів сільського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження доходів населення налічує не одне століття. Концептуальні основи теорії доходу були закладені ще класиками економічної теорії та набули подальшого розвитку в 1920–1930-х рр. Так, меркантилісти (Т. Мен, А. Монкретєн (Т. Мен, А. Monkretien)) вважали, що формування доходів населення пов'язано тільки зі сферою обігу. Фізіократи (Ф. Кене, А. Тюрго (F. Kene, A. Turgot)) бачили джерело збільшення доходів населення в сільськогосподарській діяльності, спрямованій на зростання обсягу продукції. Представники класичної школи (Д. Рікардо, А. Сміт (D. Ricardo, A. Smith)) вирішували питання формування доходів за допомогою ринкових механізмів. Дж.М. Кейнс (J.M. Keynes) доводив необхідність державного регулювання доходів. К. Маркс (K. Marks), досліджуючи доходи, основну увагу приділяв заробітній платі, вважаючи, що вона повинна забезпечувати для працівників звичайний рівень існування [2].

Істотний внесок у дослідження проблеми формування доходів сільського населення здійснили вітчизняні науковці. Зокрема, вивченню впливу соціально-економічних процесів на рівень доходів сільського населення присвячені праці провідних науковців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, а саме Е.М. Лібанової (E.M. Libanova) [3], О.В. Макарової (O.V. Makarova) [4], В.Г. Сариогло (V.G. Sarioglo) [5], Л.М. Черенько (L.M. Cherenko) [6]. Особливості впливу сільського господарства на формування доходів селян вивчали А.П. Гайдуцький (A.P. Haidutsky) [7], О.М. Могильний (O.M. Mogylny) [8]. О.В. Мороз (O.V. Moroz) [9] займався проблемами впливу тіньової економіки на доходи сільського населення.

Метою роботи є оцінка напрямів і сили впливу сукупності демографічних, соціальних та економічних факторів на сучасний процес формування доходів сіль-

ського населення з визначенням специфіки досліджуваних взаємозалежностей та взаємозв'язків на мікрорівні.

Виклад основного матеріалу. Діалектика взаємовідносин держави й людини, диференціація доходів, їх розподіл та перерозподіл, джерела формування, вплив соціально-економічних факторів – це одвічні проблеми, що на кожному історичному етапі розвитку цивілізації та в кожній країні вирішуються досить специфічно й неоднозначно. Особливо це стосується доходів сільського населення.

З моменту здобуття Україною незалежності багато сфер господарства країни було приватизовано, безжалісно знищено, про що опосередковано свідчить велика кількість будинків, автомобілів, матеріальних цінностей преміум класу, що зосереджені в новоутвореному соціальному прошарку мультимільйонерів та мільярдерів, кількість яких в Україні раптово стала співрозмірною з найзаможнішими капіталістичними країнами. Натомість українські селяни, які обробляють чи не найкращі у світі землі, отримують найнижчу в Європі заробітну плату й перебувають на межі, а деякі – і за межею, бідності.

Особливістю формування доходів сільського населення є надходження за здавання в оренду земельних ділянок. Проте в Україні назріла проблема, пов'язана із володінням земельними ділянками. Майже 80 % власників земельних часток-паїв перетнули 50-річний рубіж, а 43 % мають вік понад 60 років. За таких умов значна їх частина не в змозі самостійно вести на своїх земельних ділянках сільськогосподарське виробництво та контролювати їх використання. Таким чином, встановлено, що дохід від власності має тіньові особливості: непрозоре оформлення договорів оренди по відношенню до сільського населення, розмір та форма орендної плати, неправомірне використання земельних ділянок, що належать до категорій відумерлої спадщини та невитребуваних паїв.

З кожним роком звужується ринок праці в сільській місцевості. Малі підприємства все більше програють у конкуренції з великими агрохолдингами, які монополізують аграрний ринок. Через це відбувається поетапне блокування передусім дрібних і середніх сільгоспвиробників щодо їх прямого доступу до ринків збуту, більшості видів послуг, включаючи державну підтримку, інвестування, кредитування, інновації тощо. Проте агрохолдинги, через високий рівень механізації виробничого процесу, не забезпечують потрібного залучення людей до праці. Як показує світовий досвід, урівноважити конкурентоспроможність домогосподарств у сільській місцевості із агрохолдингами можна тільки завдяки розвитку справжньої обслуговувальної й виробничої сільськогосподарської кооперації не лише на рівні окремих сіл, а й галузей, територій. Вступ у кооперацію, як правило, спричиняє зниження витрат виробництва й гарантує збут продукції, що позитивно впливає на зростання доходів селян.

Високе податкове навантаження на підприємців, виробників сільськогосподарської продукції призвело до того, що вони змушені виставляти непідйомні ціни для населення та значно вищі, ніж на імпортну продукцію. У зв'язку з цим вітчизняне виробництво сільськогосподарської продукції стає нерентабельним та не приносить бажаного доходу. Незадовільною є купівельна спроможність селян, оскільки ріст цін на товари та послуги не пропорційний росту отримуваних доходів. Скрутне матеріальне становище змушує населення звертатися за підтримкою до держави у вигляді субсидій та допомог, що, у свою чергу, також накладає на них цілий ряд обмежень. Така ситуація негативно впливає на рівень життя селян.

Як результат, у 2015 р. за самооцінкою матеріального добробуту 75,5 % домогосподарств вважають себе бідними, 24,3 % – небідні, але ще не представники середнього класу і лише 0,2 % – представники середнього класу. Жоден з респондентів

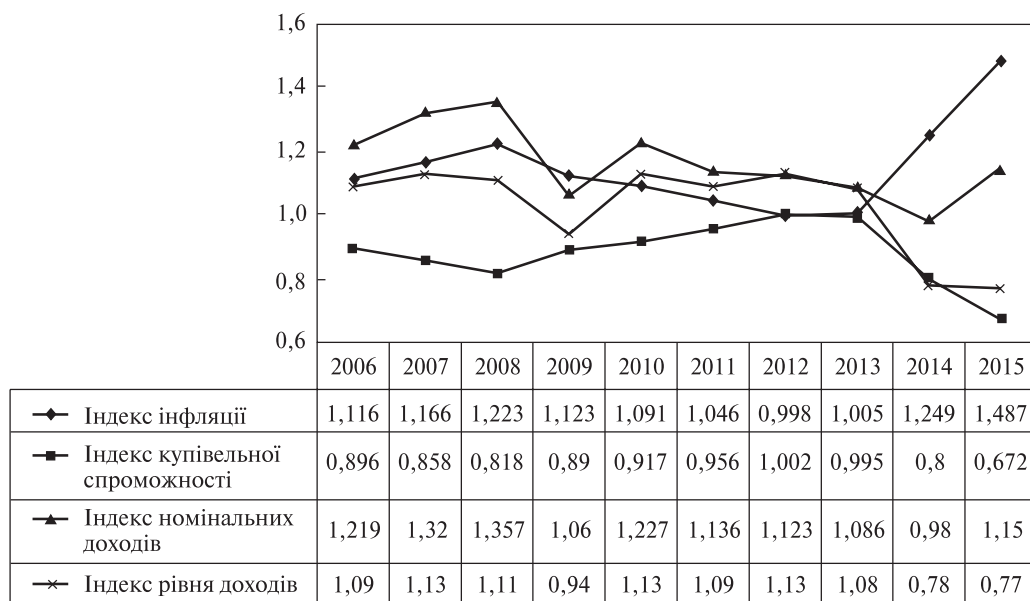

Рис. 1. Оцінка рівня доходів сільського населення індексним методом

Джерело: розрахунки автора за даними Держстату [1].

не відніс себе до категорії заможних [10]. Отже, матеріальні умови життя сільського населення за останні роки бажають бути кращими. Населення не задовольняє в повній мірі власні потреби, часто навіть у найнеобхіднішому, при цьому втрачаючи стимули до праці.

За самооцінкою рівня доходів домогосподарств у 2015 р. лише 7,3 % вважали, що їм було достатньо коштів і вони робили заощадження, 43,3 % мали достатньо коштів, але заощаджень не робили, 43,9 % постійно відмовлялися в найнеобхіднішому, крім харчування, а 5,5 % домогосподарствам не вдалося забезпечити навіть достатнє харчування [10].

Така ситуація зумовлена впливом макроекономічних факторів: інфляція, зростання паритету купівельної спроможності, індексу споживчих цін, збільшення розміру державного боргу тощо. Як результат, встановлено, що в 2015 р. реально доходи сільського населення зменшилися на 23 % (рис. 1).

Однак, досліджуючи рівень доходів сільського населення оперувати лише середніми числами й загальними сумами не можна. Необхідна детальна оцінка, щоб визначити фактори впливу на рівень доходів селян та виокремити реальні шляхи покращення їх матеріального добробуту.

Рівень грошових доходів сільського населення України залежить від соціально-демографічних та економічних характеристик домогосподарств. З метою кількісного доведення залежності на мікрорівні застосовано ряд статистичних методів, зокрема методи моделювання.

На базі даних «Вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України» (далі – ОУЖД) проаналізовано особливості формування показника «Середньомісячний грошовий дохід домогосподарства». У результаті цього виявлено взаємозв'язок між розміром грошових доходів і рядом характеристик домогосподарств, а саме:

- кількість осіб у домогосподарстві;
- кількість дітей у складі домогосподарства;
- кількість працюючих осіб у складі домогосподарства;
- рівень освіти голови домогосподарства;
- вік голови домогосподарства;
- стать голови домогосподарства;
- соціально-економічний статус голови домогосподарства;
- вартість безготівкової пільги на житлово-комунальні послуги;
- наявність у домогосподарстві отримувачів соціальної допомоги (допомоги по безробіттю, допомога на дітей (одноразова допомога у зв'язку з народженням дитини, допомога сім'ям, які виховують дітей до 16 (18) років, інші допомоги), допомоги малозабезпеченим сім'ям, інші види допомоги (у зв'язку з припиненням роботи, по вагітності і пологах, Чорнобильська, на поховання, від місцевої влади, інші));
- наявність земельних ділянок;
- кількість земельних ділянок у користуванні;
- дохід від здачі внайм земельної ділянки (паю);
- дохід від продажу продукції рослинництва;
- дохід від продажу продукції тваринництва;
- дохід від продажу худоби, птиці, бджіл.

У ході експериментальних розрахунків встановлено, що найбільш прийнятним підходом для виявлення взаємозв'язку між рівнем грошових доходів та соціальними, демографічними й економічними характеристиками домогосподарств є застосування лінійних регресійних моделей з використанням умовних (структурних) змінних.

Загальний вигляд лінійної моделі регресії зі структурними змінними задається формулою:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 b_1 + \beta_2 b_2 + \dots + \beta_n b_n , \quad (3.1)$$

де Y – емпіричний рівень грошового доходу; b_i – бінарні змінні (тип домогосподарства, вік, стать голови домогосподарства, рівень освіти та ін.), $i = 1, 2, \dots, n$; β_0 – вільний член, який має значення емпіричного рівня грошового доходу, що відповідає нульовим значенням всіх бінарних змінних; β_i – коефіцієнти регресії, які відображають вплив кожної змінної (при $b_i = 1$) на емпіричний рівень грошового доходу, $i = 1, 2, \dots, n$.

Треба відмітити, що в моделях такого типу всі факторні ознаки є *бінарними* змінними, тобто вони можуть набувати лише одне із двох можливих значень: 0 або 1. Здатність моделі правильно описати реальну структуру залежності результативної ознаки від факторних проявляється у її адекватності. У ході виявлення найбільш вагомих факторних змінних для їх подальшого використання в моделюванні оцінок грошового доходу застосовано *метод покрокової регресії з «приєднанням» та «виключенням»*.

За результатами аналізу гістограм розсіяння та парних коефіцієнтів кореляції, а також після ряду статистичних перетворень виділено декілька показників, які можуть бути використані як факторні змінні, що характеризують середньомісячний грошовий дохід домогосподарств. Зауважимо, що для моделювання використано мікрофайл даних ОУЖД 2013 р. При цьому в представлених моделях значення параметрів моделей та результативної змінної скориговані з урахуванням динаміки зростання

доходів у 2015 р. [11]. Під час побудови моделі з метою уникнення автокореляції між змінними, включеними в модель, дотримувався принцип, що в кінцевій моделі мають бути представлені показники різних класифікаційних груп, а саме: соціальні, демографічні та економічні.

Виділено такі змінні:

- кількість дітей у складі домогосподарства (коефіцієнт парної кореляції $r = -0,152$);
- кількість працюючих осіб у складі домогосподарства ($r = 0,441$);
- рівень освіти голови домогосподарства ($r = 0,196$);
- стать голови домогосподарства ($r = 0,169$);
- соціально-економічний статус голови домогосподарства ($r = -0,137$);
- отримання домогосподарством безготівкової пільги на житлово-комунальні послуги ($r = -0,054$);
- отримання соціальних допомог членами домогосподарства (допомоги по безробіттю, допомога на дітей (одноразова допомога у зв'язку з народженням дитини, допомоги сім'ям, які виховують дітей до 16 (18) років, інші допомоги), допомоги малозабезпеченим сім'ям, інші види допомоги (у зв'язку з припиненням роботи, по вагітності і пологах, Чорнобильська, на поховання, від місцевої влади, інші)) ($r = 0,145$);
- кількість земельних ділянок у користуванні домогосподарства ($r = 0,185$);
- дохід від продажу продукції рослинництва і тваринництва ($r = 0,142$);
- дохід від продажу худоби, птиці, бджіл ($r = 0,233$).

Перша модель регресії для середньомісячного грошового доходу домогосподарств сільської місцевості (Y_{inc}) представляє соціально-демографічні характеристики домогосподарств сільської місцевості та містить такі змінні:

- 1) $V1$ – наявність дітей у домогосподарстві (змінна приймає значення «1» – якщо діти є і «0» – якщо дітей немає);
- 2) $V2$ – наявність працюючих членів домогосподарства («1» – так; «0» – ні);
- 3) $V3$ – наявність вищої освіти у голови домогосподарства («1» – так; «0» – ні);
- 4) $V4$ – голова домогосподарства – чоловік («1» – так; «0» – ні);
- 5) $V5$ – голова домогосподарства – пенсіонер за соціально-економічним статусом («1» – так; «0» – ні).

Кінцевий вигляд моделі:

$$Y_{inc} = 2190,50 + 1294,07 \cdot V1 + 1898,28 \cdot V2 + 275,33 \cdot V3 + 514,06 \cdot V4 + 613,19 \cdot V5$$

$$\left(\begin{array}{ll} R^2 = 0,810; & R_{крит}^2 = 0,316 \\ F = 27,43 & F_{крит} = 2,73 \end{array} \right)$$

Критичні значення наведених характеристик якості моделі відповідають 95 % імовірності наявності взаємозв'язку між результативною та факторними змінними.

Оскільки фактичні значення коефіцієнта детермінації R^2 та F – відношення суттєво перевищують їхні критичні значення, є підстави стверджувати, що зв'язок між результативною та факторними ознаками адекватно описується одержаним рівнянням. Наближеність фактичного R^2 до одиниці означає, що зв'язок між ознаками щільний, визначеними соціально-демографічними характеристиками домогосподарств пояснюється 81 % варіації середньомісячного грошового доходу домогосподарств;

Таблиця 1. Інтерпретація значень параметрів моделі регресії

Параметр	Значення параметру	Пояснення
Вільний член рівняння ($t = 8,6$)	+2190,50	Це середньомісячний грошовий дохід домогосподарства, що проживає у сільській місцевості (Y_{inc}), яке у своєму складі немає дітей, працюючих осіб, а головою домогосподарства є жінка, яка немає вищої освіти та не є пенсіонером
Коефіцієнт регресії при змінній $V1$ ($t = 6,2$)	+1294,07	За інших рівних умов для домогосподарств, які мають дітей до 18 років, Y_{inc} зростає в середньому на 1294,07 грн. Тобто середньомісячний грошовий дохід таких домогосподарств складає в середньому 3484,57 грн
Коефіцієнт регресії при змінній $V2$ ($t = 9,1$)	+1898,28	За інших рівних умов для домогосподарств, які мають працюючих членів домогосподарства, Y_{inc} зростає в середньому на 1898,28 грн. Тобто середньомісячний грошовий дохід таких домогосподарств складає в середньому 4088,78 грн
Коефіцієнт регресії при змінній $V3$ ($t = 1,3$)	+275,33	За інших рівних умов для домогосподарств, голова яких має вищу освіту, Y_{inc} зростає в середньому на 275,33 грн. Тобто середньомісячний грошовий дохід таких домогосподарств складає в середньому 2465,83 грн
Коефіцієнт регресії при змінній $V4$ ($t = 2,5$)	+514,06	За інших рівних умов для домогосподарств, голова яких є чоловік, Y_{inc} зростає в середньому на 514,06 грн. Тобто середньомісячний грошовий дохід таких домогосподарств складає в середньому 2704,56 грн
Коефіцієнт регресії при змінній $V5$ ($t = 2,9$)	+613,19	За інших рівних умов для домогосподарств, голова яких є пенсіонером, Y_{inc} зростає в середньому на 613,19 грн. Тобто середньомісячний грошовий дохід таких домогосподарств складає в середньому 2803,69 грн

Джерело: розрахунки автора за даними мікрофайлу даних ОУЖД.

t – статистики свідчать про суттєву значимість коефіцієнтів регресії. Їхні значення, а також інтерпретація параметрів моделі наведено в табл. 1.

Отже, при розрахунку параметрів моделі встановлено, що найбільший вплив на рівень середньомісячного грошового доходу домогосподарств сільської місцевості серед розглянутих соціально-демографічних характеристик має наявність працюючих членів домогосподарства. Дещо менший вплив має наявність дітей до 18 років, статус голови домогосподарства як пенсіонера та його стать. Незначний вплив на рівень середньомісячного грошового доходу домогосподарств сільської місцевості має наявність вищої освіти голови домогосподарства.

Таким чином, у ході визначення емпіричного середнього грошового доходу в місяць за лінійною моделлю регресії використано всі можливі комбінації змінних із можливих наборів ознак. Графічне відображення диференціації середньомісячного грошового доходу домогосподарств сільської місцевості серед соціально-демографічних характеристик представлено на рис. 2.

Набір ознак за № 1 відповідає типам домогосподарств із найменшим рівнем грошових доходів, оскільки всі факторні змінні дорівнюють 0. Це домогосподарства, які у своєму складі не мають дітей, працюючих осіб, а головою домогосподарства є жінка, яка не має вищої освіти та не є пенсіонером. Отже, їхній грошовий дохід у 2015 р. становив в середньому 2190,50 грн на місяць.

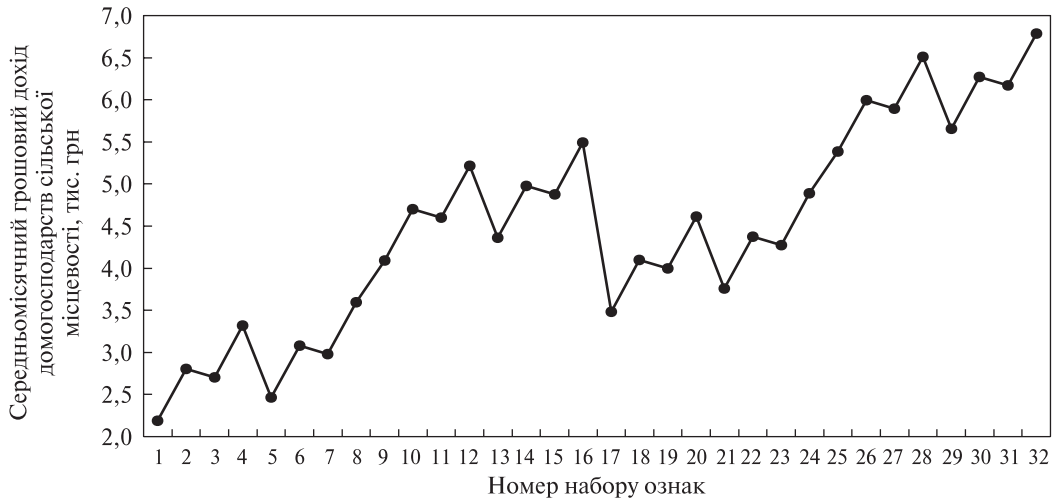

Рис. 2. Динаміка середньомісячного грошового доходу за наявності у домогосподарств сільської місцевості різного набору соціально-демографічних характеристик

Джерело: розрахунки автора за даними мікрофайлу даних ОУЖД.

Набір ознак за № 32 відповідає типам домогосподарств з найвищим рівнем грошових доходів, оскільки всі факторні змінні дорівнюють 1. Це домогосподарства, які проживають у сільській місцевості, мають дітей до 18 років, у складі домогосподарства є працюючі особи, а голова домогосподарства — чоловік, який має вищу освіту, при цьому є пенсіонером. Їхній грошовий дохід у 2015 р. становив в середньому 6785,43 грн на місяць.

Варіація доходу за даною моделлю складає 1224,15 грн. Таким чином, за результатами моделювання можна зробити висновок, що наявність у домогосподарств сільської місцевості різного набору соціально-демографічних характеристик спричиняє диференціацію середньомісячного грошового доходу більш ніж утричі (в 2015 р. рівень їхнього грошового доходу коливався в межах 2190,50–6785,43 грн на місяць).

Друга модель регресії для середньомісячного грошового доходу домогосподарств сільської місцевості представляє соціально-економічні характеристики домогосподарств сільської місцевості та включає такі змінні:

- 1) $V1$ — наявність безготівкових пільг на житлово-комунальні послуги (змінна набуває значення «1» — якщо пільги є; змінна приймає значення «0» — якщо пільг немає);
- 2) $V2$ — наявність соціальної допомоги («1» — так; «0» — ні);
- 3) $V3$ — наявність трьох і більше земельних ділянок у користуванні домогосподарства («1» — так; «0» — ні);
- 4) $V4$ — наявність доходу від продажу продукції рослинництва і тваринництва («1» — так; «0» — ні);
- 5) $V5$ — наявність доходу від продажу худоби, птиці, бджіл («1» — так; «0» — ні).

Таблиця 2. Інтерпретація значень параметрів моделі регресії

Параметр	Значення параметру	Пояснення
Вільний член рівняння ($t = 15,9$)	+3079,22	Це середньомісячний грошовий дохід домогосподарства, що проживає у сільській місцевості (Y_{inc}), яке не має пільг, не отримує соціальної допомоги, не має у своєму користуванні трьох і більше земельних ділянок та доходів від продажу продукції рослинництва і тваринництва та худоби, птиці, бджіл
Коефіцієнт регресії при змінній $V1$ ($t = -1,6$)	-256,17	За інших рівних умов для домогосподарств, які мають пільги на житлово-комунальні послуги, Y_{inc} зменшується в середньому на 256,17 грн. Тобто середньомісячний грошовий дохід таких домогосподарств складає в середньому 2823,05 грн
Коефіцієнт регресії при змінній $V2$ ($t = 5,1$)	+805,50	За інших рівних умов для домогосподарств, які отримують соціальну допомогу, Y_{inc} зростає в середньому на 805,50 грн. Тобто середньомісячний грошовий дохід таких домогосподарств складає в середньому 3884,72 грн
Коефіцієнт регресії при змінній $V3$ ($t = 3,1$)	+492,54	За інших рівних умов для домогосподарств, які мають у своєму користуванні три і більше земельних ділянок, Y_{inc} зростає в середньому на 492,54 грн. Тобто середньомісячний грошовий дохід таких домогосподарств складає в середньому 3571,76 грн
Коефіцієнт регресії при змінній $V4$ ($t = 3,0$)	+470,00	За інших рівних умов для домогосподарств, які мають дохід від продажу продукції рослинництва і тваринництва, Y_{inc} зростає в середньому на 470,00 грн. Тобто середньомісячний грошовий дохід таких домогосподарств складає в середньому 3549,22 грн
Коефіцієнт регресії при змінній $V5$ ($t = 6,9$)	+1089,30	За інших рівних умов для домогосподарств, які мають дохід від продажу худоби, птиці, бджіл, Y_{inc} зростає в середньому на 1089,30 грн. Тобто середньомісячний грошовий дохід таких домогосподарств складає в середньому 4168,52 грн

Джерело: розрахунки автора за даними мікрофайлу даних ОУЖД.

Кінцевий вигляд моделі:

$$Y_{inc} = 3079,22 - 256,17 \cdot V1 + 805,50 \cdot V2 + 492,54 \cdot V3 + 470,00 \cdot V4 + 1089,30 \cdot V5$$

$$\left(\begin{array}{l} R^2 = 0,742; \quad R_{крит}^2 = 0,316 \\ F = 18,84 \quad F_{крит} = 2,73 \end{array} \right)$$

Критичні значення наведених характеристик якості моделі відповідають 95 % імовірності наявності взаємозв'язку між результативною та факторними змінними. Зв'язок між результативною та факторними ознаками адекватно описується одержаним рівнянням. Зв'язок між ознаками щільний. Визначеними соціально-демографічними характеристиками домогосподарств пояснюється 74 % варіації середньомісячного грошового доходу домогосподарств. Значимість коефіцієнтів регресії є суттєвою. Їх значення, а також інтерпретацію параметрів моделі наведено в табл. 3.

Таким чином, серед представлених соціально-економічних характеристик домогосподарств сільської місцевості встановлено, що найбільший вплив на рівень

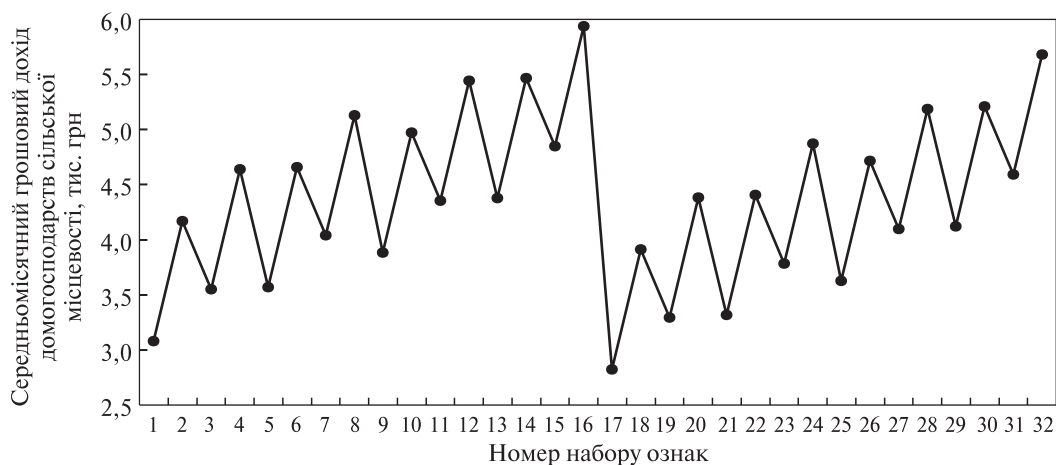

Рис. 3. Динаміка середньомісячного грошового доходу за наявності у домогосподарств сільської місцевості різного набору економічних характеристик

Джерело: розрахунки автора за даними мікрофайлу даних ОУЖД.

середньомісячного грошового доходу домогосподарств сільської місцевості має наявність доходу від продажу худоби, птиці, бджіл та соціальної допомоги. Менший вплив має наявність у користуванні домогосподарств трьох і більше земельних ділянок та наявність доходу від продажу продукції рослинництва і тваринництва. Наявність пільг на житлово-комунальні послуги зменшує можливість отримання більшого грошового доходу. Графічне відображення диференціації середньомісячного грошового доходу домогосподарств сільської місцевості серед соціально-економічних характеристик представлено на рис. 3.

Набір ознак за № 17 відповідає типам домогосподарств із найменшим рівнем грошових доходів, оскільки чотири факторні змінні-стимулятори дорівнюють 0, а фактор-дестимулятор (наявність пільг) дорівнює 1. Це домогосподарства, які мають пільги на житлово-комунальні послуги, жоден із членів домогосподарства не отримує соціальної допомоги, мають у своєму користуванні до двох земельних ділянок та не отримують доходів від продажу продукції рослинництва і тваринництва, а також худоби, птиці, бджіл. Отже, їхній грошовий дохід у 2015 р. становив в середньому 2823,05 грн на місяць.

Набір ознак за № 16 відповідає типам домогосподарств із найвищим рівнем грошових доходів, оскільки всі факторні змінні-стимулятори дорівнюють 1, а фактор-дестимулятор (наявність пільг) дорівнює 0. Це домогосподарства, які проживають у сільській місцевості, не отримують пільги на житлово-комунальні послуги, хоча б один із членів домогосподарства отримує соціальну допомогу, домогосподарство має у своєму користуванні три і більше земельних ділянок, отримує дохід від продажу продукції рослинництва і тваринництва, а також продажу худоби, птиці, бджіл. Отже, їхній грошовий дохід у 2015 р. становив в середньому 5936,58 грн на місяць.

Варіація доходу за даною моделлю складає 768,85 грн. Отже, за результатами моделювання можна зробити висновок, що наявність у домогосподарств сільської місцевості різного набору економічних характеристик спричиняє диференціацію

середньомісячного грошового доходу у понад два рази. Оскільки варіація доходів у другій моделі є меншою, то варто вважати, що соціально-економічні характеристики є важливішими та більше впливають на рівень доходів домогосподарств сільської місцевості. Саме тому розробка моделей формування доходів викликає значний практичний інтерес.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Трансформація соціально-економічних відносин та реформування аграрного сектору України супроводжується низкою кризових явищ, що призводить до погіршення умов формування доходів сільського населення та зниження рівня задоволення життєвих потреб жителів сільських поселень. Отримані в результаті дослідження моделі дають змогу визначити та дослідити взаємозв'язок і залежність доходів сільського населення від впливу на них різних факторів. Оскільки варіація доходів у другій моделі є меншою, то варто вважати, що соціально-економічні характеристики є важливішими та більше впливають на рівень доходів домогосподарств сільської місцевості.

Визначено, що найбільший вплив на рівень доходів селян має наявність працюючих членів домогосподарства. Тому пропозицією є розширення ринку праці в сільській місцевості за рахунок сприяння розвитку виробничої й соціальної інфраструктури, кооперації, відновлення великих сільських підприємств замкнутого типу з метою збільшення кількості робочих місць, оскільки більшість селян є працівниками найманої праці.

Встановлено, що наявність земельних ділянок збільшує розмір доходів сільського населення. Тому пріоритетним напрямом повинно стати передання земельних часток (паїв) відумерлої спадщини в комунальну власність територіальним громадам, щоб сільська рада могла розподіляти ділянки молоді, яка прагне жити й працювати у селі. З метою збільшення доходу сільського населення від здачі в оренду земельних часток (паїв) пропонуємо здійснювати регулярний перегляд орендарями розмірів орендної плати за землю, виходячи із потенційного врожаю і ринкових цін у попередні роки; органам місцевого самоврядування здійснювати контроль за дотриманням орендарями чесності при нарахуванні орендної плати, оскільки переважна частина власників земельних ділянок – пенсіонери; проводити роз'яснювальну роботу серед населення щодо процедури оренди.

Значний вплив на формування доходів сільського населення має наявність доходу від продажу худоби, птиці, бджіл. Тому важливим є підвищення контролю за цінами на сільськогосподарську продукцію при її реалізації сільським населенням переробним підприємствам та на ринках за рахунок удосконалення роботи маркетингових служб з метою забезпечення доходом безпосередніх товаровиробників (сільське населення).

Необхідним вважаємо підвищення адресності нарахування соціальних допомог, оскільки вони суттєво впливають на рівень доходу селян: стимулювати її отримання сім'ями, які мають на неї право, але не обізнані про процедуру отримання, та фіксувати ті домогосподарства, сукупні доходи яких забезпечують їм гідний рівень життя, у тому числі за рахунок визначення рівня доходу сільського населення від продажу сільськогосподарської продукції. Пріоритетним напрямом вважаємо використання форм активної соціальної допомоги.

Негативний вплив на розмір середньомісячного грошового доходу домогосподарств сільської місцевості безготівкових пільг на житлово-комунальні послуги стимулює до проведення монетизації пільг – перетворення зобов'язань держави на кошти для пільговика, які він зможе витратити самостійно в межах тієї суми, яку буде визначено державою.

Таким чином, отримані результати дослідження, на наш погляд, свідчать, що під час планування напрямів соціально-економічної політики держави щодо удосконалення формування доходів сільського населення необхідно дотримуватися системного підходу та враховувати фактори, що безпосередньо впливають на рівень доходів селян. Перспективи подальших досліджень передбачають удосконалення механізму регулювання доходів сільського населення з метою забезпечення купівельної спроможності селян та продовольчої безпеки країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Юхименко П.І. Історія економічних учень : Навч. посіб. / П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. – 2-ге вид., випр. – Київ : Знання-Прес, 2001. – 514 с.
3. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки: колективна монографія / за ред. Е.М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – Київ, 2012. – 320 с.
4. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: Монографія / О.В. Макарова; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – Київ, 2015. – 244 с.
5. Саріогло В.Г. Оцінювання соціально-економічних показників: прикладні аспекти застосування непрямих методів: [монографія] / Саріогло В.Г.; Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. – Київ, 2012. – 136 с.
6. Черенко Л.М. Нові форми бідності в Україні: основні прояви та оцінка масштабів явища / Л.М. Черенко // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – № 1 (23). – С. 11–21. – doi: 10.15407/dse2015.01.011
7. Гайдуцький А.П. Аграрна реформа і нові можливості для залучення іноземних інвестицій / А.П. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2006. – № 8. – С. 3–12.
8. Могильний О.М. Аграрний ринок праці: функціональні особливості та їх соціально-економічні наслідки для населення / О.М. Могильний // Економіка АПК. – 2013. – № 12. – С. 5–11.
9. Мороз О.В. Основні проблеми тінізації заробітної плати в Україні / О.В. Мороз, В.М. Семцов // Економіка АПК. – 2013. – №3. – С. 94–101.
10. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
11. Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник; архів 2012–2015 / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.

REFERENCES

1. Sait «Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy» [Site «Statistics Service of Ukraine»]. ukrstat.gov.ua. Retrieved from ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
2. Yukhymenko, P.I., Leonenko, P.M. (2001) *Istoriya ekonomichnykh uchen [History of economic thought]*. Kiev. : Znannya-Pres [in Ukrainian].
3. Libanova, E.M. (Ed). (2012). *Lyudskyy rozvytok v Ukraini: sotsialni ta demographichni chynnyky modernizatsii natsionalnoi ekonomiky [Human Development in Ukraine: social and demographic factors modernization of the national economy]*. Kiev : In-t demohrafiyi ta sotsial'nykh doslidzen' im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
4. Makarova, O.V. (2015). *Sotsialna polityka v Ukraini [Social policy in Ukraine]*. Kiyv. : In-t demohrafiyi ta sotsial'nykh doslidzen' im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
5. Sarioglo, V.G. *Otsinyuvannya sotsial'no-ekonomichnykh pokaznykiv: prykladni aspekty zastosuvannya nepryyamykh metodiv [Evaluation of socio-economic indexes: the applied aspects of application of indirect methods]*. Kiev. : In-t demohrafiyi ta sotsial'nykh doslidzen' im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
6. Cherenko, L.M. (2015). *Novi formy bidnosti v Ukraini: osnovni proiavy ta otsinka masshtabiv yavyscha [New forms of poverty in Ukraine: The main displays and rating scale phenomena]* *Demohrafiia ta*

- sotsialna ekonomika. - Demography and social economy, 1(23), 11-21* doi: 10.15407/dse2015.01.011 [in Ukrainian].
7. Gaydutskyi, A.P. (2006) Agrarna reforma i novi mozhlyvosti dlya zaluchennya inozemnykh inveatytsiy [Agrarian reform and new opportunities for attracting foreign investment]. *Ekonomika APK - The economy of the AIC, 8, 3-12* [in Ukrainian].
 8. Mohylnyy, O.M. (2013) Agrarnyy rynek pratsi: fynktsionalni osoblyvosti ta yih sotsial'no-ekonomic-hni naslidky dlya naselennya [The agricultural labor market: functional features and their social and economic consequences for the population]. *Ekonomika APK - The economy of the AIC, 12, 5-11* [in Ukrainian].
 9. Moroz, O.V., Semtsov, V.M. (2013) Osnovni problemy tinizatsiyi zarobitnoyi platy v Ukraini [The main problems of shadow wages in Ukraine]. *Ekonomika APK - The economy of the AIC, 3, 94-101* [in Ukrainian].
 10. *Samootsinka domohospodarstvamy Ukrainy rivnya svoiykh dokhodiv [Ukraine households self-perceived of their income]*. (2015). State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
 11. *Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy za danymy vybirkovoho obstezhennya hyttya domohospodarstv Ukrainy [The costs and resources of households in Ukraine (according to sampling household budget of Ukraine)]*. (2012-2015). State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 18.05.2017.